

Vrije notitie; Verantwoordingsplicht en verantwoordelijkheidsbesef onder Veringa

door E. ABMA *

De wet Veringa is onderweg naar het Staatsblad.

We kunnen ons derhalve nu gaan afvragen wat we er mee opgeschoten zullen zijn. WE, dat zijn de leden van de universitaire gemeenschap, van jongste bediende tot veelvoudig bekroond hoogleraar. De universitaire GEMEENSCHAP, romantisch ideaal van harmonie in plaats van belangentegenstelling, beeld van eendrachtig streven naar een gemeenschappelijk doel. Het is niet mijn bedoeling om geleidingsgewijs na te gaan welke winst er na de invoering van de wet behaald is of welk verlies er geleden zal worden. Feit is dat de meest essentiële verandering van de komende bestuursvorming gelegen is in de toekenning van het medebeslissingsrecht aan enkele thans nog onderdrukte groepen, in de eerste plaats de studenten, maar ook het niet-wetenschappelijk personeel en de wetenschappelijke staf beneden de rang van lector. De lectoren, tot voor kort een misschien niet onderdrukte dan toch tussen schip en wal platgedrukte categorie, hebben zich inmiddels door inkapseling in een Convent van Hoogleraren en Lectoren enigermate kunnen emanciperen, maar staan daarmee thans bloot aan de aanvallen die op het hooggeleerde establishment worden ondernomen.

Reden tot het voortzetten van de aanval is te vinden in de beperkingen die Veringa nog heeft aangebracht in het medebeslissingsrecht. Veringa bleef vasthouden aan het bestaan van geleidingen en heeft, tenminste in zaken van onderwijs en onderzoek, aan het wetenschappelijk personeel meer zeggenschap toegekend dan aan niet-wetenschappelijk personeel en aan studenten. Bovendien heeft hij binnen twee geleidingen, die van het wetenschappelijk personeel en die van de studenten, nog enkele subgroepen onderscheiden. Daardoor zullen op faculteitsniveau hoogleraren en lectoren meer invloed hebben dan de rest van het wetenschappelijk personeel en heeft op het niveau van de vakgroep het wetenschappelijk personeel in vaste dienst meer zeggenschap dan het wetenschappelijk personeel in tijdelijke dienst. Wanneer wij eraan toevoegen dat alleen een hoogleraar tot rector-magnificus benoemd kan worden, is de door Veringa gerealiseerde eenheid van het wetenschappelijk corps met recht een eenheid in verscheidenheid te noemen.

In vergelijking tot de nuanceringen binnen het wetenschappelijk personeel is de onderverdeling van studenten bijzonder ondergeschikt; de wet onderscheidt slechts studenten die nog geen zes maanden en studenten die al langer dan zes maanden staan ingeschreven. Maar verheugend is het dat de geleiding waarbinnen de rangverschillen het grootste zijn, namelijk het niet-wetenschappelijke personeel, als een geheel wordt gezien.

Tegenover de kritiek dat hij niet ver genoeg is gegaan, zou men ook de vraag kunnen stellen of Veringa niet te ver is gegaan met de toekenning van medebeslissingsrecht. De democratisering wordt onder meer verdedigd met een beroep op het bevorderen van het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef en met het argument dat iedere betrokkene moet kunnen meebeslissen over zijn eigen arbeidssituatie.

Maar de begrippen betrokkenheid en situatie zijn zo rekbaar, dat, als men niet oppast, jan en alleman zich gaan bemoeien met zaken, en te dien aanzien ook mede beslissingen nemen, waar ze alleen in de verste verte iets mee te maken hebben, terwijl het twijfelachtig is of zulks het verantwoordelijkheidsbesef bevordert. Het blijft daarom nuttig dat wij ons steeds bezinnen op de vraag waarom eigenlijk iemand in een bepaalde kwestie medebeslissingsrecht moet hebben. Nu kan het natuurlijk niet de be-

*Dit stuk werd geschreven voor de informatiemap, die beschikbaar werd gesteld op de Veringa-avond op de sociëteit Minerva te Leiden. Deze avond, oorspronkelijk gepland voor 17 november, werd gehouden op 8 december 1970.

doeling zijn dit onderwerp hier uitputtend te behandelen. Ik zou slechts op één aspect ervan de nadruk willen leggen, namelijk dat van de verantwoordelijkheid.

Als ik een bedrag aan geld, bijvoorbeeld f 400,— te besteden heb of een paar vrije uren, heb ik vele keuzemogelijkheden. Het doen van een keuze is het nemen van een beslissing, maar het kan zijn dat ik achteraf vind een verkeerde keuze gedaan en dus een onjuiste beslissing genomen te hebben. Dan kan ik me voor de kop slaan of een andere reactie vertonen, maar in ieder geval draag ik zelf in de eerste plaats de consequentie van mijn (verkeerde) beslissing. Ik mocht zelf kiezen, zelf beslissen, maar daardoor werd ik ook verantwoordelijk voor mijn daad. Wie niet zelf mag beslissen, kan niet verantwoordelijk gesteld worden.

In plaats van een IK wordt er ook wel beslist door een WIJ. Elk lid van het collectief heeft dan mede-beslissingsrecht en draagt ook mede-verantwoordelijkheid. Hij deelt mee in de triomf voor een goede beslissing, maar zal ook gebukt gaan onder de consequenties, indien er een verkeerde beslissing genomen werd. Hij is mede-aansprakelijk, moet mede verantwoording afleggen. Hier komt nu mijn probleem in verband met het mede-beslissingsrecht dat Veringa aan studenten en TAP en wetenschappelijk personeel (ik wil dit geenszins uitzonderen) heeft toegekend in bestuurlijke zaken. Wat betekent voor hen verantwoordelijk zijn, aansprakelijk zijn? We kunnen er wel van uitgaan dat, als er al zeer dwaze besluiten genomen zouden worden, de minister er een stokje voor zal steken, omdat de autonomie beperkt is. Maar juist deze rem die de minister kan aanleggen betekent een zekere vrijbrief voor leden van bestuursraden om, als ze daar zin in hebben, de meest dolzinnige voorstellen te doen. Men draagt dan een ideologie uit, wel wetend dat men uiteindelijk toch geen verantwoordelijkheid behoeft te dragen.

Er kunnen echter ook besluiten worden genomen die door de minister niet worden tegengehouden doch die later verkeerd blijken uit te pakken. Dan zijn alle mede-beslissers ook mede-verantwoordelijk, maar wat betekent die mede-verantwoordelijkheid? Men kan ontslagen worden uit zijn functie, als het bestuursreglement daarin voorziet, maar omdat het om een nevenfunctie gaat kan een ieder gewoon doorgaan met zijn eigenlijke taak; de student studeert, de ambtenaar administreert, de docent doceert. Het lidmaatschap van een bestuursraad in de wet Veringa heeft in hoge mate een vrijblijvend karakter; anderen dan de besluitnemers draaien op voor de consequenties van slechte besluiten.

Deze uitspraak zal op ernstige tegenstand stuiten en ik moet zeggen dat hij gedaan is om de discussie over het probleem van de mede-verantwoordelijkheid als pendant van het medebeslissingsrecht aan te vuren. Als verweer zal zeker worden gesteld dat de betrokkenen zich heus wel bewust zijn van hun verantwoordelijkheid, dat ook studenten en TAP-leden, eenmaal tot een verantwoordelijke functie verkozen, zich daarvan terdege bewust zijn. Ik geloof dat ik het niet alleen hier niet mee eens ben, ik zou ook het wetenschappelijk personeel in mijn twijfel willen betrekken. Zeker, men zal zich verbeelden te besturen als ware men verantwoordelijk, maar men draait niet op voor de gevolgen als het verkeerd gaat. Erger nog is dat niemand een lid van een bestuursraad, dat obscuur is, dat veelvuldig afwezig is, ter verantwoording kan roepen. Het is denkbaar dat alle leden van de universiteitsraad of van een andere raad niet meer ter vergadering zouden komen. Het zou het functioneren van de universiteit kunnen schaden, maar de leden in kwestie kan, tenzij door de Kroon benoemd, niets ernstigs gebeuren. Het lidmaatschap van een bestuursorgaan in de universiteit is tenslotte een vrijwillige onbezoldigde nevenfunctie.

Er is nog een reden om zich ernstige zorgen te maken over een collectief als besluitvormend en verantwoordelijk lichaam. Gedeelde verantwoordelijkheid houdt in dat

men niemand persoonlijk met het vingertje kan nawijzen, als er een fout gemaakt is, niemand persoonlijk verantwoordelijk kan stellen. En niemand voelt zich ook persoonlijk verantwoordelijk. Dit wordt vooral bedenkelijk op het niveau van de vakgroep, waar men direct te maken krijgt met de uitvoering van genomen besluiten. Indien er iets misloopt, haalt men de schouders op, stelt een evaluatiecommissie in, schrijft een manifest voor intern gebruik, creëert de onvermijdelijke zondebok, maar de chaos blijft voortbestaan.

Een collectief als besluitvormend lichaam heeft niet zo (slecht) te functioneren als ik zojuist heb geschetst, maar dan zal het nodig zijn dat er taken worden verdeeld en dat er individuen voor een juiste taakvervulling verantwoordelijk worden gesteld. Naarmate die taken belangrijker zijn, zullen met de taakopdracht meer beslissingsbevoegdheden worden verleend. Eerst dan heeft men een aangrijpingspunt, wanneer de zaken niet lopen zoals men zou wensen en weet men waar men met verbeteren moet beginnen.

Het is een geliefde bezigheid van serieuze mensen om steeds weer te spreken over verantwoordelijkheden. De zorg voor het onderwijs bijvoorbeeld behoort tot de verantwoordelijkheid van alle betrokkenen. Het is wel duidelijk geworden dat mijn probleem heel simpel is hoe men het dragen van die verantwoordelijkheid waar kan maken. Zo heb ik heel grote twijfels ten aanzien van de verantwoordelijkheid die de universiteit, en daarbinnen in het bijzonder de intellectuelen en de aankomende intellectuelen, zouden moeten dragen voor het wetenschapsbeleid. Dit thema heeft zijn neerslag gevonden in een memorandum van een aantal Leidse hoogleraren en lectoren onder de titel 'Academische Vrijheid en Maatschappelijke Verantwoordelijkheid'.

De bedoeling van de heren is duidelijk en het streven is zo nobel dat wel niemand zich tegen hen zou willen keren. Voorkomen moet worden dat de vrijheid van onderzoek zal leiden tot maatschappelijk onverantwoorde investeringen en meer nog tot maatschappelijk onaanvaardbare toepassingen van wetenschap. Men zal zich derhalve moeten bezinnen op de maatschappelijke gevolgen van wetenschappelijk onderzoek en daarin mede een norm dienen te vinden voor de toekenning van begrotingsgelden voor researchdoeleinden.

Hoe mooi dit ook klinkt, de praktijk zal wel leren dat de leden van de universiteitsraad zich niet zullen verdiepen in consequenties van afzonderlijke researchprogramma's, doch al lang blij zullen zijn als zij het over de verdeling van de geldmiddelen over de faculteiten eens zullen worden. De universiteitsraad zal gewoon een schouwtoneel van touwtrekkerij tussen de faculteiten worden; het verantwoordelijkheidsbesef zal sterk gericht worden door de belangen van de eigen faculteit. Dit herhaalt zich vervolgens op het niveau van de faculteitsraad, eventueel ook op dat van de subfaculteit, waarna wij tenslotte kunnen vaststellen dat de gevoelens van solidariteit en loyaliteit jegens de eigen vakgroep de vertegenwoordigers daarvan blind zullen maken voor eventuele grotere belangen van andere vakgroepen. Ik geef toe dat dit een somber beeld is, maar 's mensen inheligheid is nu eenmaal niet gering.

Als slot nog een opmerking over het maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef, waarvan de bevordering een van de doelstellingen van ons hoger onderwijs is. Ik geloof niet dat dat besef meer bevorderd wordt door het vervullen van functies als vertegenwoordiger in een universitair bestuursorgaan dan door het bekleden van een functie in het bestuur van een gezelligheidsvereniging of wat voor vereniging dan ook. Wie bestuurslid van een vereniging is weet dat, als hij zijn functie niet goed vervult, het voortbestaan van de vereniging op het spel staat. Wie toezeit een jaar lang senator van het Leids Stud. Corps te willen zijn weet bij voorbaat dat hij zich een jaar lang

voor de vereniging zal moeten inzetten en dat hij zijn medebestuurders niet in de steek mag laten. Geheel anders ligt de zaak in een universitaire bestuursraad, waar anderen al lang blij zullen zijn als deze of gene kletsmeier zijn lier aan de wilgen hangt.

Dit brengt mij nog tot een tweetal andere kwesties die mijns inziens niet van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef getuigen: de minachting voor deskundigheid en de geringschatting van de kostbaarheid van de tijd. Tezamen betekenen zij dat er veel te lang ongelofelijk gezwetst wordt, een prijs die wij voor de democratisering moeten betalen maar die met verantwoordelijkheidsbesef niets te maken heeft.

Voor studenten kan het leuk en leerzaam zijn om eens een tijd in een universitair bestuursorgaan te zitten, maar ik neem toch niet aan dat de bestuurshervorming van Veringa tevens tot doel had een soort kaderscholing voor studenten, toekomstige managers, te zijn. Voor TAP-leden betekent een dergelijke functie wellicht een doorbreking van een dagelijkse sleur of van een gevoel steeds een ondergeschikte te zijn, maar ik wil niet veronderstellen dat de bestuurshervorming van Veringa tevens bedoeld is als een psychotherapie.

Mijn voorlopige conclusie is dat ik tegenover het medebeslissingsrecht geen werkelijke medeverantwoordelijkheid van de te verkiezen leden der bestuursorganen vind. Ik ben daarom blij dat de minister nog een vinger in de pap heeft, dat het College van Bestuur meer is dan alleen maar de uitvoerder van de besluiten van de Universiteitsraad en dat naarmate het niveau lager wordt, de invloed van het wetenschappelijk personeel op de besluitvorming steeds groter wordt.

Sociaal-wetenschappelijk onderzoek en interuniversitaire samenwerking

door J. C. BREMAN

De turbulentie welke de universitaire 'scene' de laatste jaren kenmerkt heeft vooral betrekking op de bestuurshervormingen en de onderwijssituatie. Onderzoek heeft in de discussies in veel mindere mate een rol gespeeld. Studenten hebben zich met dit onderdeel van de universitaire situatie i.h.a. weinig bezig gehouden. Links en rechts kan men van leden van wetenschappelijke staven horen dat organisatie en onderwijs zo tijdrovend zijn dat met name onderzoek erbij inschiet. Het zwaardere accent dat op andere taken en bezigheden gelegd wordt, is ongetwijfeld bevorderd door de recente universitaire gebeurtenissen. Het proces van scheiding tussen onderwijs en onderzoek is echter al veel langer aan de gang. En het ziet er naar uit dat onderzoek in toenemende mate wordt afgesplitst van universiteiten en hogescholen, die daarmee tot instellingen van wetenschappelijk onderwijs worden gereduceerd. De stelling dat onderzoek een eigen organisatiekader behoeft is natuurlijk heel goed verdedigbaar. De voordelen van gespecialiseerde instituten, welke systematisch en continu onderzoek verrichten binnen een bepaald veld, zijn evident. Maar wanneer dat ont koppeling van het universitaire bestel betekent, staan daar belangrijke bezwaren tegenover, onder meer het niet stelselmatig terugvloeiën van onderzoeksresultaten naar de onderwijssituatie.

De oprichting van een groot aantal universitaire instituten voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek lijkt op het eerste gezicht het gevaar van een te rigoureuze scheiding tussen onderwijs en onderzoek te ontkomen. Als een oefening in interuniversitaire samenwerking — waarmee op het vlak van onderwijs nog nauwelijks een